

Sorompós századunk*

Induljunk ki Pusztakamarásból a szülőfaluból, mert én ezt a történelmi időt ott élttem át 1940-ben is. Viharos, várakozó napokat éltünk át akkoron, ugyanis mindenki tudta, minden analfabéta is hallotta, hogy Észak-Erdély átadása közeleg, a bécsi döntésről szóló hírek eljutottak már hozzánk, persze készült is a falu lélekben, lelki inget váltani, és hát kalácsot sütni, majd a bevonuló hadseregnek. Viszont óriási csalódással végződött ez a nagy várakozási idő, ugyanis nem sokkal a bécsi döntés után jött az ellenhír is, miszerint a Göring-has következtében Pusztakamarás mind kelet, mint nyugat felé nem kerül bele az új határon túli területekbe. A Göring-has pedig azt jelentette, hogy a kissármási gázkutak miatt német érdek volt, hogy ez a terület Románia kebelében maradjon továbbra is. Így tehát egy kanyart, csücsköt vetettek ottan a térképrajzolók, és így Pusztakamarás Dél-Erdélyben maradt. Ez aztán újabb lelki csapás volt mind a kamarásiakra, mind a környékbeliekre, ugyanis már háborús körülmények között mindenki, minden magyar attól rettegett, hogy elhurcolják majd munkaszázadba vagy pedig a frontra, és ilyen formán a bécsi döntés után minálunk az egész vidéken, környéken olyan népmozgás keletkezett, aminek a következményeként igen nagy tömegű magyarság áramlott át, szökött, menekült bujdokolva, avagy félig törvénytelenesen Észak-Erdélybe.

Ennek az időnek emlékezetes mozzanatai az én nagybátyámhoz, Székely Gergelyhez is kapcsolódnak, ő az a bizonyos Gyümölcsoltó Gergely, akivel sok kalandon estem át, és a bécsi döntés is jó néhány kalandba sodort bennünket.

A mi közös kalandunk, amikor is Gergely, akinek a csendőrök egy följelentés folytán lesték meg a házat, és próbálták őt elkapni, és gyorsan tömlöcbe vetni, ahogy más nagybátyámmal meg is történt abban az időben, éppen pihent az ágyban. Tehát ingben és gatyában ugrott ki az ablakon, hó volt már, vékony hóréteg, és hát persze megcélozta magának Magyarországot észak felé, ahogy ő mondja, Észak-Erdély felé, ez kicsiben azt is jelentette, hogy a szomszéd falu Szombattelke, majd azután Gyeke, majd azután Régen és így Ombuz felé vezető úton indult el nyargalva, és kitalálva közben, ha valaki meglátja és elámul, avagy éppen csendőrrel találkozik, hát akkor mit kell neki mondania? Nyilván először bemenekült egy tanyai magyar házba, ahol megsajnálták őt, és valami ruhadarabot adtak rá, és valami rossz bakancsot is meg egy rossz sapkát, így hát a téli időben nem úgy folytatta az utat, ahogy éppen elindult az ablakon kiugorva. Azt is kitalálta, hogy mit mond annak, aki utána bámul: hát a juhaim elfutottak, elnyargaltak, megijesztette őket farkas, kutya, micsoda, és hát ilyen kiáltásokat hallatva szaladt Magyarországra felé, hogy a juhait keresi tulajdonképpen. Szerencsésen átkerült Magyaror-

* Sütő András vallomása a *Sorompók* címmel 2002-ben készült tizenkét részes filmben elhangzott beszélgetés szerkesztett változata, amelyet Cselényi László rendezett, s a Duna Televízió sugárzott. Köszönet Nagyváradi Annának, a HungARTradíció producerének, aki rendelkezésünkre bocsátotta az anyagot.

szágra, abba a faluba, ahol ők egy kis birtokot kaptak a magyar államtól megművelés végett.

Nos 1944 őszén a magyar honvédségnek néhány egysége bevonult Dél-Erdélybe is, ilyen formán kerültünk mi, pusztakamarásiak is magyar hatalom alá, három hétig körülbelül, akkor jó magam is átkeltem az Észak-Erdély és a Dél-Erdély határon, fölkeresni Gergelyéket, megtudnom, hogy mi történik vajon velük, mivel hát vonultak már a román és a szovjet seregek délről oda is, ahol ők laktak, mint Magyarországra menekült mezőségi magyarok. Ott ugyanaz a felfordulás természetesen, ami mindennütt Erdélyben volt akkoron, az én rokonaim úgy döntöttek, hogy Kolozsvár felé menekülnek, és majd onnan próbálnak valahogy hazakecmeregni. Én segítettem nekik, velük maradtam, egymagam nem mertem nekivágni annak a határnak, amelyen velük keltem át korábban törvénytelenül. Velük indultam, ökrösszekérre raktak mindent, ami értéket jelentett számukra, ezzel eljutottunk egészen Szék községig, ahol egy román csapat várt már bennünket, minthogyha éppen mi lettünk volna a legfontosabbak. Mindentől megfosztottak, nem kell ezt mondanom, én berzenkedtem, gyermekként nekem volt bátorságom tiltakozni, berzenkedni. Kaptam néhány taslit egy főhadnagytól, és azzal természetesen elhallgattam, és úgy döntöttem, hogy én most már Gergelyhez csatlakozva elsőként jövök át a régi, már régi, négyéves határon haza, Pusztakamarásra körülnézni, hogy vajon a többi hazajöhet-e nyomunkban, nem fenyegeti-e őket valami veszedelem.

Ha korábban Gergelynek szerencséje volt, és csendőrbé nem futott, amikor az ablakon kiugorva menekült, ezúttal éppenséggel az ellenkezője történt velünk, ugyanis egy román katona füttyült és állított le bennünket éppenséggel az Észak-Erdély–Dél-Erdély határon egy kukoricásnak a mentén. Először megmotozott mindkettőnket, Gergelyt motozván megtalálta drága és értékes nyeles beretváját. Kis pénze volt, azt szó nélkül rakta zsebre, egy kis tükröt is talált nála, abban megnézte magát, mi nem mertük magunkat megnézni benne, mert nagyon gyatrán mutattunk már akkor a félelemtől. A riadalomban azt gondoltuk ezzel meg is ússzuk ezt a kalandot, csakhogy a katona a beretvát szépen kinyitotta, és elkezdte nézegetni Gergelynek a torkát. Abban az időben szörnyűséges, kegyetlen dolgok történtek éppen Észak-Erdély területén, de Dél-Erdély területén is, akkor történt ugye a Maniu-gárdisták kegyetlen mészárlásainak egész sorozata, hogy székelyek fejét vágták le, gépfegyvereztek le egész csapatokat, csoportokat, embercsoportokat. Ezekről hallottam, következésképpen nem lehettem én sem nyugodt, és Gergely mellett ugrándozva próbáltam valamiképpen lágyítani a rendőrnek, illetve a katonának a netán kegyetlen szívét. Gergely pedig a régi erdélyi, főleg mezőségi szórvány magyar színjátékot vetette be a rendőr ellen, ugyanis részint nem kellett megjátszania, mert telve volt riadalommal, másrészt pedig ezt a riadalmat ki kellett oly módon dolgozni, hogy a katonát egészen biztosan meglágyítsa, ugyanis az a beretva rettentő veszedelmesen villogott, mert villogtatta a katona Gergely gégejének a közelében. Az *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvemben próbáltam megörökíteni egyet-mást ebből a mi kalandunkból, érzékeltetni próbálván azt, hogy mi volt Gergely halálfélelmi alakításának néhány mozzanata.

„A katona az orrunk előtt villogtatta a beretvát, majd engem félretolva, bátyámat, azaz Gergelyt vette a katona premier plánba. Ilyen bizalmas közelben a szórtelenítő szerszám a fejszébe kezdett hasonlítani, amivel épp azokban a napokban két legénynek a fejét vágják le Csutakon, a Székelyföldön.

– Azt mondja tehát, hogy ártatlan ügyben tekeregnek itt a határon? – mondja a katona.

– Hazafelé tartunk uram, csakis hazafelé – lendült belé bátyám a sokszor eljátszott szerepbe. Kettőt pislogott a borotva előtt, majd széles, cinkos mosolygást vetett hálóként a katona felé.

– Kilenc gyermekem van, vitéz úr – csak hét volt. A megvesztegetésnek ez a tallérja, hogy emberek vagyunk, annak előtte mindig hatásos volt, most felingerelte a katonát.

– Húzza ki magát, és nekem ne táncoljon itten!

A borotvát a keze fején próbálgatta, majd a szórt lebúzva róla, bátyám inas nyakán állapodott meg a tekintete. Újból. A legjobb serkentés volt tehát ez is az alakításra. Arcának türelemizmai lazulni kezdtek, a kés újabb villanására csücsöríteni kezdett, majd alsó szemhéját felbúzva, a rövidlátók kereső mozdulatával szabadjára engedte a bánatizmokokat is. Ettől a szemöldök belső szárnya rebben föl, míg a külső lefittyen, és egyidejűleg működésbe lépnek az orr piramidális izmai is. Szakértők szerint ez ritka színészi képesség. A görögök ismerték leginkább, és alkalmazták a szobrászatban is, miként például a Laokoon-csoport mutatja. Az enyhén megremegő felső ajak, a járomcsont izom révén az orrcimpa ráncait vetíti vigyorgásba, és csípi hegyesre az ember orra hegyét. Ez esett most legközelebb a táncoló beretvához. És utána mindjárt az állkapocs, az alsó főleg, amit bátyám a súlyára bízván, elejtett. Azzal a ritka tökélyel, midőn az ajak is félregörbül a sírás előjeleként. Ez utóbbit azonban olcsó fogásnak tarthatta, mert könnyhullatásra nem került sor. Hanem a vörösen kitiüremelő szemhéja keretében, a szivárványhártya körül villogni kezdett a szemefehérje. Meggondolatlanság volt részéről, mivel ettől a katona megijedt, és káromkodva folytatta rémisztő játékát a gégemetsző szerszámmal. Egészen közellépett bátyámbhoz, akinek újabb mesterfogással elakadt a lélegzete. Ezzel drámai csend keletkezett, míg a nyitott száján át meg nem hallottam a szíve dobogását, pontosabban a bordák fahangját a szív hánykolódásában, utólagos föltevésem szerint a bordazajt az én szívem keltette.

– Csak a füled vágom le – mondta ekkor a katona kegyesen, mire bátyám részéről elbhangzott a megkönnyebbülés sóhaja, torkán leszaladt a gombóc, a globus-histerias, átadva helyét a fülek játéknak...”

Csak érzékeltetni próbáltam ezt a remek alakítást, miáltal Gergely megúsza azt is, hogy a fülét levágják, egyáltalán minden súlyosabb veszedelmet megúsztunk ezúttal, azon kívül, hogy ami volt érték a zsebünkben, azt a katona elvitte boldogan és fütyörészve, mi pedig hazakerültünk Pusztakamarásra. Ahol aztán megállapítottuk, hogy az új határ, amely tehát Észak-Erdélyt elválasztotta Dél-Erdélytől, az az én nagy családomnak egy jelentős részét vitte el, szórta szét Magyarországon, a nagyvilágban. Ez volt az omlásnak, a romlásnak a kezdete, minden örömkön innen és túl, amelyek futólagosak voltak, rövidek. Végül is egy tragédiába torkolló történelmi szakasznak a végén állapíthattuk meg, hogy amit évszázadokon

át ez a kis közösség, Pusztakamarás egyben tudott tartani – azt egyrészt a bécsi döntés, aztán később 1947-ben már a párizsi döntés, amely Erdélyt egészében visszaitélte Romániának – ez a korszak teljességgel szétverte a mi kis közösségünket, megfosztott papunktól, tanítónktól, számos olyan rokonunktól, aki sohasem került aztán vissza. Mi maradtunk, Gergely maradt, a hét gyereke maradt, és persze még mások is a rokonaim közül, akik most, amikor ezekre emlékezem, immár Kanadából, Amerikából, Németországból, Budapestről, Magyarország déli, dunántúli falvaiból és Isten tudná felsorolni már, hogy honnan küldenek időnként üzenetet arról, hogy élünk még, és remélünk. Ám ez a remény nem azt jelenti, hogy ők valaha is visszakerülnek már Pusztakamarásra. Az én emlékezésem tehát a sorompós világra, mármint Észak- és Dél-Erdélyt elválasztó sorompókról szólva, szomorú és drámai következmények emléke, a reményben is mondom ezt a néhány szomorú szót, hogy az Európai Unióban talán könnyebb lesz összegyűlnünk.

Kétségtelen, hogy az én szemléletemet a dél-erdélyi határ menti falu határozza meg, annak a szenvedése, és ebben nincs semmi, nem is lehet semmi azoknak az öröméből, akik 1940 augusztusában, szeptemberében fogadták sóval, kenyérrrel, virágerdővel a bevonuló magyar honvédséget. Nem véletlen, hogy egy sepsiszentgyörgyi orvos barátom ezt íratta a fejfájára, sírkövére. Nem hatalmazott föl arra, hogy a nevét mondjam: itt nyugszik X. Y., élt négy évet. Írták ezt a fejfájára, 60 éves korában, amikor meghalt. Neki az a négy esztendő volt élete legboldogabb periódusa, nyilvánvaló. Ismerjük azokat a boldogságról szóló szövegeket is, amelyeket jeles írók mondtak el akkor rádióban, írtak le újságokban. Emlékszem Tamási Aron gyönyörű szövegére, Asztalos István szép vallomására, Kemény János nagyon humánus és testvériségről, románok, magyarok megbékélési lehetőségéről szóló szövegére, és természetesen emlékszem azokra a riportokra, amelyek között a Tamási Ároné arról számolt be, hogy Farkaslaka miként fogadta ezt a változást. Ez a történelem kegyetlen fintora volt, hogy ilyen rövid időre egy lehetséges felszabadulásnak, nemzeti egyesülésnek a fényével elvakította az erdélyi, észak-erdélyi magyarokat, úgy érte, hogy káprázatban élhettek egy jó darabig, de iszonyatos büntetéssel csapott le végül a sors rájuk. Amikor ugye minden elveszett, és Magyarország tudjuk, hogy úgy került ki a háborúból, ahogyan kikerült. A második Trianont újrászavagták, azzal a különbséggel, hogy a veszteség, a büntetés, a dráma súlyosabb és nagyobb volt, mert az utána következő fosztogatás, történelmi fosztogatás az erdélyi magyarságot anyagi létalapjaitól fosztotta meg valójában.

Nyilvánvaló, hogy ez a négy esztendő nem csupán tragédiát, szomorúságot, halált és a büntetések százezeregy féle változatát zúdította az erdélyi magyarságra, hanem van ennek egy pozitív szellemi öröksége is. Ez talán úgy fogalmazható meg, hogy a 22 esztendő magyartalanító hatalmi garázdálkodás után a Székelyföld mindenekelőtt, de a szórvány magyar vidékek is, négy esztendő alatt olyan módon kerültek újból szerves kapcsolatba a magyar nemzeti szellemiség változataival, irodalommal, történelemmel, iskolai oktatásban egy rövid ideig tartó felvillanó művelődési étellel, írók, művészek, új varázslatos műveivel, és az anyanyelv szabad használatának az óriási használat olyan örökséget hozhattak át a román

hatalmi körülmények közé, hogy ez azért évtizedeken át meghatározta a szellemi, lelki, nemzeti tudati tartását. Ez nagyon fontos, hiszen ebben az új kurzusban, amely a magyartalanításnak egy súlyosabb korszakát hozta reánk, az önvédelmi kísérleteinkben ennek az örökségnek nagyon fontos szerepe van.

Olvasható néhány olyan könyv, amelyet mezőségi krónikások vetettek papírra arról, hogy 1940 és 44 között, azonkívül, hogy milyen drámai helyzet volt a háború folytán, elesettek, hadifoglyok és egyebek – amiről nem kell most beszélnünk –, ez mit jelentett számukra történelmi tudatbeli talpra állás tekintetében. Ez még mindig ma is élő, eleven örökség, a dél-erdélyi falvakra gondolva, ahol ez a folyamat, az asszimiláció, a kényszerű és az önkéntes asszimiláció folyamatai sokkal erősebbek.

Tegnapi és mai sorompókról szólva nyilván elmondható, és bizakodóan, hogy a mai határsorompók már nem olyan ijesztők, mint voltak az észak-erdélyi sorompók annak idején, ugyanis kétségtelen tény, hogy a szabadságnak egy formája a rendszerváltás után az utazási szabadság. Ez az erdélyi magyarság számára rendkívüli hozadéka a történelmi változásoknak mostanság, és nem csupán szóvirág a „haza a magasban” fogalma, amit Illyéstől kölcsönözve oly sokszor emlegetnek ma, nem pusztán szóvirág az elkezdődött nemzeti integráció folyamata, amely úgy szellemi, amiként gazdasági is. Az az integráció, amelyre vágyunk. Valójában a határok felett történelmi lehetőségekből ennyire futja. ❖

(Cserőháti Kovács István rajza)